

ПОЕТИКА РОМАНУ «ДІТИ ПАПОРОТІ» МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ**Ищенко Олена,**

доктор філософії за спеціальністю 035 Філологія

ORCID ID 0000-0001-9274-8566

Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна

o.ishchenko@journ.sumdu.edu.ua

***Анотація.** Стаття присвячена осмисленню поетики роману «Діти папороті» сучасного українського письменника М. Дочинця. Апелюючи до концепцій Г. Ключека, М. Кодака, А. Ткаченка досліджено жанрову специфіку, наративні особливості, хронотопічний континуум, художній психологізм та пафос твору.*

Визначено, що роман М. Дочинця «Діти папороті» має традиційну для творчого доробку прозаїка полісинтетичну жанрову природу, позаяк майстерно поєднує ознаки житійного роману, роману-діаріюшу, роману в новелах.

Аналіз наративних особливостей допоміг визначити домінування Я-нарації в романі, що пояснюється жанровою своєрідністю та ідейно-тематичною спрямованістю творів на розкриття психосвіту сильної особистості.

Моделюючи художню дійсність роману «Діти папороті», М. Дочинець акцентує на значенні простору, що відповідно до ідейно-тематичного наповнення твору маркується як Свій/Чужий. Прозаїк активно послуговується ретроспекцією, яка оприявлює зміни у свідомості героя з плином часу.

З'ясовано, що внутрішній світ героїв М. Дочинця художньо відтворено за допомогою монологів-роздумів, монологів-спогадів та монологів-сповідей із елементами самохарактеристики тощо.

Проблемно-тематичний діапазон роману «Діти папороті» спрямований на художнє відтворення актуальних для сучасного українського суспільства проблем: війни та її впливу на психологію людини, осмисленні специфіки українського світовідчуття, національній ідентичності, значенні самоактуалізації особистості тощо. Акцентовано, що гуманістичний та героїчний пафос твору визначається прагненням М. Дочинця представити образ сучасного українського героя – захисника рідної землі та глибоким переконанням автора в безмежних духовних можливостях людини, її цінності як особистості.

***Ключові слова:** поетика, жанр, проблематика, художній психологізм, хронотоп, нарація, пафос, герой, роман, М. Дочинець.*

**POETICS OF THE NOVEL “FERN’S CHILDREN”
BY MYROSLAV DOCHYNETS****Ishchenko Olena,**

PhD in Philology

ORCID ID 0000-0001-9274-8566

Sumy State University

2, Rymkoho-Korsakova st., Sumy, 40007, Ukraine

o.ishchenko@journ.sumdu.edu.ua

© Ishchenko O., 2022

Abstract. *The article is devoted to the study of poetics features of the novel “Fern’s Children” by the modern Ukrainian writer M. Dochynets. Appealing to the concepts of G. Klockek, M. Kodak, A. Tkachenko, the genre specifics, narrative features, chronotopic continuum, artistic psychologism and pathos of the work are studied.*

It has been determined that novel “Fern’s Children” M. Dochynets by has a polysynthetic genre nature traditional for the prose writer’s creative work, as it skillfully combines the features of a life novel, a diary novel, and a novel in short stories.

Analysis of narrative features helped to determine dominance I-narration in the novel of the prose writer, which is explained by the genre originality and ideological and thematic focus of the works on the disclosure of the psychosis of a strong personality.

Modeling the artistic reality of the novel “Fern’s Children”, M. Dochynets emphasizes the importance of space, which in accordance with the ideological and thematic content of the work is marked as Own/Alien. Exploring the inner world of the individual, the prose writer actively uses retrospection, which reveals changes in the consciousness of the character over time.

It was found that the inner world of M. Dochynets’ characters is artistically recreated with the help of monologues-reflections, monologues-memories and monologues-confessions with elements of self-characterization, which is explained by the specifics of the concept of the character writer-intellectual with life experience.

The study emphasizes that the problem-thematic range of the novel “Fern’s Children” is aimed at artistic reproduction of issues relevant to modern Ukrainian society: war and its impact on human psychology, understanding the specifics of Ukrainian worldview, national identity, the importance of self-actualization and etc. The humanistic and heroic pathos of the work is determined by M. Dochynets’ desire to present the image of a modern Ukrainian hero – a defender of his native land and a deep conviction in the boundless spiritual possibilities of man and his value as a person.

Keywords: *poetics, genre paradigm, problems, artistic psychologism, chronotope, narration, pathos, character, novel.*

Вступ

Незважаючи на тривалу історію вивчення поетики, у літературознавстві на сьогодні не має остаточного визначення цього поняття. Започатковане у працях Аристотеля («Поетика», IV століття до н. е.) та Горация («Послання до Пізонів», 18 р. до н. е.) потрактування терміну “поетика” як учення про поетичне мистецтво або художню літературу загалом тривалий час було домінуючим. У середині XIX століття філософ Г. Гегель, мовознавці О. Веселовський та О. Потебня, романтики Ф. та А. Шлегелі досліджували проблему в філософському та лінгвістичному ракурсах. Починаючи з 20-30-х рр. XX століття уявлення про сутність поетики було розширене різноманітними школами і напрямками літературознавства. Представники ОПОЯЗу В. Жирмунський, Б. Томашевський, В. Шкловський, Р. Якобсон та ін. осмислювали поняття з позицій формального методу, активно використовуючи здобутки мовознавства, що створило підґрунтя для спроб замінити її одним із розділів теорії літератури – стилістикою. Структуралісти Р. Барт, Ю. Лотман, Ц. Тодоров та ін. зосередили увагу на проблемі поетичного мовлення. Представники феноменологічної критики Е. Гуссерль, Р. Інгарден та ін. досліджували зв’язок між автором і твором, розглядаючи літературу як історію людської свідомості. Теорія рецепції визначала головним завданням поетики не процес творення художніх текстів або детальне їх тлумачення, а зосередження уваги на процесі читання літературних текстів (Г. Яусс та В. Ізер). Представники Вроцлавської школи Е. Бальцезан, М. Гловінський, Р. Гандке, А. Окопєнь-Славінська, Я. Славінський висловлювали суголосні рецептивному напрямку ідеї, акцентуючи на естетичній сприйманні.

Українські дослідники також долучилися до вивчення проблеми. Відомі праці Арсенія Еласонського, Лаврентія Зизанія Тустановського, Мелетія Смотрицького,

Памви Беринди та ін., які, спираючись на теорію Аристотеля та Горация, висвітлювали питання загальної (еволюція поезії) та прикладної поетики (різновиди версифікації, правила віршування, поняття про стиль, період, тропи, фігури тощо). Знаковим для осмислення поняття став трактат «Із секретів поетичної творчості» (1898) І. Франка, у якому психологічний аспект проблеми досліджувався у рецептивному ключі. Письменник виокремив наступні складники поетичної творчості: роль свідомості автора; закони асоціацій ідей як ключа до розуміння ідіостилію митця, стильових дефініцій різних мистецьких шкіл та угруповань. І. Франка цікавили естетичні основи поетичної творчості, зокрема значення смислів, поезії, музики, зору, краси тощо.

На особливу увагу заслуговують концепції Г. Клочека, М. Кодака та А. Ткаченка, що потрактовують художній твір як гармонійну єдність взаємопов'язаних елементів (системний підхід). Літературознавчі студії цих дослідників присвячені вивченню теоретичних аспектів поетики (пошуку вичерпної дефініції терміну, розгляду генези явища, зіставленню поглядів вчених-літературознавців на проблему), творчого доробку окремого письменника, поетологічним особливостям творів тощо. Зокрема, А. Ткаченко заперечує синоніміку термінів «теорія літератури» і «поетика», наголошуючи, що перша – це просто наука, а друга виявляється об'єктивними властивостями художніх текстів та рецепцією (теоретичними осмисленням) цих властивостей (Ткаченко 2000а; 2000б). Г. Клочек пропонує розглядати поетику як сукупність організованих для досягнення певного результату елементів, серед яких виокремлює художність, систему творчих принципів, художню форму, цілісність, системність, майстерність письменника (Клочек, 1990; 1992). М. Кодак наголошує, що художній твір – це нерозривна єдність, результат багаторівневої системно-образної думки. Поетику він потрактовує як систему систем, яка містить усталені компоненти (пафос, жанр, психологізм, хронотоп, нарацію). М. Кодак пов'язує свою концепцію з проблемами авторської свідомості в таких площинах: з'ясування творчо-психологічного змісту визначального, самоутворюючого чинника авторської свідомості; формування механізму диференціації авторської свідомості; розкриття інваріантної відтвореності типів авторської свідомості в нових історико-поетичних версіях; окреслення динамізму суб'єкта творчості, можливостей і обмежень системної перебудови його авторської свідомості (Кодак, 1980; 2010; 2012).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття українська література збагатилася в жанровому, стильовому, проблемно-тематичному та ін. аспектах. Прикметними стали твори «Писар Східних Воріт Притулку» та «Писар Західних Воріт Притулку», «Смітник Господа нашого» Галини Пагутяк, «Лексикон інтимних міст», «Дванадцять обручів» Ю. Андруховича, «Руйнування ляльки», «Інфекція» С. Процюка, «Час смертохристів. Міражі 2077 року», «Час великої гри. Фантоми 2079 року», «Час тирана. Прозріння 2084 року» Ю. Щербака та ін. У сучасному літературному процесі творчість українського письменника М. Дочинця виокремлюється багатством зображально-виражальних засобів, які поєднуються з поглибленою філософічністю, психологізмом, актуальною проблематикою тощо.

У розвідці апелюємо до концепцій Г. Клочека, М. Кодака та А. Ткаченка, які потрактовують поетику як систему зображально-виражальних засобів у письменстві, організованих відповідно до філософсько-естетичних ідеалів автора (Клочек, 1992; Кодак, 2010; Ткаченко, 2000). Використаний в осмисленні поетологічних особливостей творчого доробку М. Дочинця системний підхід (Іщенко, 2020) вважаємо перспективним і для вивчення нового роману «Діти папороті» (2020), позаяк проза письменника є типологічно спорідненою. Обраний вектор дослідження дозволяє комплексно осмислити ідейно-тематичну та психологічну основу твору, виокремити та проаналізувати основні поетологічні особливості прози, а саме: жанрову парадигму, хронотоп, нарацію, художній психологізм, пафос.

Мета – вивчення поетологічних особливостей роману «Діти папороті» М. Дочинця як системи взаємопов'язаних елементів.

Завдання статті: 1) з'ясувати жанрову своєрідність, проблематику та ідейно-тематичний діапазон твору; 2) визначити специфіку художнього психологізму в романі; 3) проаналізувати хронотопічний континуум та наративні стратегії «Дітей папороті»; 4) дослідити інтертекстуальні та інтермедіальні маркери, охарактеризувати форми їх реалізації в романі.

Методи дослідження

Герменевтичний метод допоміг в інтерпретації концепції героя, осмисленні корпусу проблем та ідейно-тематичного зрізу; генетичний метод уможливив визначення жанрової природи твору М. Дочинця; теорія хронотопу дозволила проаналізувати параметри художнього світу роману «Діти папороті»; наратологічний підхід сприяв визначенню засобів і прийомів, що сформували оригінальну оповідну манеру М. Дочинця. Пріоритетним для дослідження визначено системний підхід, що сприяв дослідженню поетики роману як єдності взаємопов'язаних системно-структурних елементів (жанру, психологізму, хронотопу, нарації, пафосу).

Об'єкт дослідження – роман «Діти папороті» М. Дочинця.

Предмет дослідження – жанрова специфіка, проблемно-тематичний зріз, концепція героя, художній психологізм, особливості хронотопічного континууму та наративних стратегій, пафос.

Наукова новизна. У нашій роботі вперше здійснена спроба системного аналізу роману «Діти папороті» М. Дочинця.

Результати дослідження та їх обґрунтування

Незважаючи на наявність численних студій, присвячених вивченню окремих творів одного з найяскравіших представників українського літературного процесу початку ХХІ століття М. Дочинця, існують певні прогалини в дослідженні поетологічних особливостей його творчого доробку. Зокрема, В. Базилевський, М. Васьків, Л. Єршова, О. Капленко, Є. Сверстюк та ін. звернулися до осмислення художньої цінності та специфіки окремих творів прозаїка. С. Величко, І. Зінчук та ін. дослідили жанрово-стильову природу. Л. Горболіс, С. Ковпик, О. Талько та ін. вивчали проблему образотворення у творах М. Дочинця. Т. Вергелес, Л. Скорина, М. Слабошпицький, П. Сорока та ін. свої розвідки присвятили переважно вивченню спорідненості окремих романів письменника з текстами вітчизняної та світової літератури.

М. Дочинець – письменник-сучасник, а тому публікація його нових творів актуалізує аналіз їх художніх особливостей, що доповнює знання про закони моделювання самобутнього художнього світу автора, й, переконані, у перспективі сприятиме визначенню місця прозаїка в контексті сучасного літературного процесу.

Літературну діяльність М. Дочинця розпочав у 80–90-х рр. ХХ ст. як автор афоризмів, есеїв, художніх нарисів, новел, етюдів тощо. Відомими є цикли цикли афористичних мініатюр «Роса на фігових листках» (1995), «Дами і Адами» (2002), «Аукціон зубочисток: зубочистки для мозку» (2007), книга духовних настанов «Многії літа. Благії літа» (2007), збірки «Хліб і шоколад» (2009), «Дорога в небо – до людей» та «Руки і душа» (2011), «Курси крою і життя» (2012), «Зряче перо» (2017), «Світло семи днів» (2018), «Якщо послухати мудреців» (2018), «Різотрав'я» (2021) та ін.

Із 2012 року М. Дочинець, продовжуючи працювати в царині малої прози, починає активно звертатися й до великих жанрових форм, де ускладнює актуалізований корпус проблем (наприклад, пошук людиною свого призначення, осмислення сутності буття, необхідність дотримання родинних і народних традицій, норм народнорелігійної моралі тощо) та удосконалює образ героя-мудреця, героя-

інтелектуала, який завдяки активній взаємодії з навколишнім середовищем, здатності до самоосвіти й прагненню до тілесного й духовного самовдосконалення, віднаходить гармонію з собою і Всесвітом (романи «Вічник. Сповідь на перевалі духу» (2012), «Криничар. Діаріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» (2013), «Горянин. Води Господніх русел» (2013), «Світован. Штудії під небесним шатром» (2014), «Мафтей. Книга, написана сухим пером» (2016)¹).

Головний персонаж роману «Діти папороті» – письменник Павло на прізвище Бальзак, учасник війни на сході України. Письменник дещо відходить від традиції зображення у своїх творах психосвіту героя похилого віку (наприклад, сторічний Андрій Ворон із «Вічника» та «Світована») й зосереджує увагу на дослідженні внутрішнього стану психологічно травмованого інтелегента зрілого віку, який уже має певний досвід, але життєвий шлях якого далекий від завершення. Після поранення й госпіталізації, герой отримує у спадок маєток від дядька матері у селі Козино біля Мукачева. Приїзд на землю предків сприяв відновленню фізичного й психічного здоров'я героя, актуалізував процес самопізнання та самовдосконалення. М. Дочинець у одному з інтерв'ю зауважує, що у романі «Діти папороті» нарешті реалізував творчий задум і звернувся до художнього осмислення трагічних подій війни в Україні, намагаючись «дати свій погляд, своє трактування, свої одкровення... Вона (книга. – О. І.) про сенси, про жало війни, яке людина несе в собі, про творчість, про дім, про дух, про кохання, про те, що в житті завжди можна почати спочатку, навіть у зрілому віці» (Шокіна, 2019). Художньо моделюючи образ письменника і солдата, автор традиційно не акцентує на імені героя, чим підкреслює в особі Павла спорідненість світогляду й мотивації усіх сучасних захисників країни, наголошує на універсальності досягнутих персонажем істин. Сам герой так пояснює свій псевдонім: «Бальзак глибоко вдивлявся в явища повсякдення, таємні і явні, в події людських життів, розгадував їхні причини й першооснови» (Дочинець, 2021: 296). Відтак, герой, за прикладом відомого попередника, має дослідити свій внутрішній світ крізь призму історії свого роду.

За жанровою приналежністю «Діти папороті» – це роман, для якого «характерне панорамне зображення дійсності, багатоплановість на фабульному та сюжетному рівнях розвитку конфліктних ліній, ускладнений хронотоп, поліфонічна, часто уповільнена розповідь, супроводжувана художнім висвітленням актуальних проблем зовнішнього та внутрішнього світу» (Ковалів, 2007: 342). Форма викладу матеріалу в творі – монолог-розповідь, монолог-спогад, монолог-сповідь головного героя під час перебування у родовому маєтку, де він осмислює зміни у своїй свідомості після повернення з війни та переосмислює почуте й побачене на ній, пригадує товаришів по зброї тощо. Зазначені ознаки наближають твір до щоденникового дискурсу (роман-діаріюш), для якого характерне осмислення історії крізь «призму бачення його автора, його впорядкований досвід, формування його як особистості. Саме щоденник віддзеркалює віхи життєвого шляху автора, оголює таємниці його душі, іноді навіть найінтимніші, стає певною мірою сповіддю перед читачем» (Ігнатєва, 2018: 38). У тексті твору відсутні конкретні датування, наратив вибудовується відповідно до змін у свідомості головного героя, що відбуваються завдяки зустрічам із жителями с. Козино, активній взаємодії з природою, фізичній праці, читанню архіву свого пращура Тиша, знайомству з історією свого роду, коханню до Ольги. Отже, опис подій у романі є водночас самохарактеристикою головного героя.

У романі «Діти папороті» до структури діаріюшу М. Дочинець активного залучає й інші жанрові утворення, наприклад, легенди, сповіді, проповіді, спогади

1 Далі використовуємо скорочені назви романів «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован», «Мафтей».

тощо (Бовсунівська, 2010: 77). Наприклад, невід'ємною частиною тексту твору є мемуари дядька головного героя, де у формі нотаток від першої особи подається розповідь про життєвий шлях Володимира Вернадського (об'єктні мемуари), учнем і помічником якого був автор Тиш. Читання цих записів сприяє не тільки осмисленню Павлом значення постаті відомого вченого для людства, а й допомагає осягненню внутрішнього світу свого пращура. Це актуалізує процес самоідентифікації героя як представника роду.

Присвячені Вернадському фрагменти роману вибудовуються відповідно до законів оповідної манери житійної (агіографічної) літератури, для якої характерна хронологічна розповідь про життя героя, наявність численних посилань на Біблію, оперування категоріями християнського вчення (рай, пекло тощо), художнє осмислення проблеми взаємовідносин людини і Бога (Бовсунівська, 2010: 84–85). У цьому творі, як і в інших романах письменника, простежується тяжіння до онтологічних та аксіологічних питань, що спрямовані на залучення реципієнта до інтелектуального діалогу. Про винятковість постаті свого наставника Тиш зауважує так: «Огром його таланту такий безмірний, що я й досі не складу означення, що стоїть за цим людським іменем – Володимир Вернадський. Натураліст, дослідник, пошуковець, мислитель, візіонер, провидець, адепт, Учитель? Кожна з цих ознак – про нього, і всі вкупі, в сув'язі витворюють велику постать. [...] І цей чоловічище, господар Числа, Міри, Розуму, прихистив біля себе, під своїм крилом, безрідного хлопчища з крайсвіту – Карпатської землі. Себто мене» (Дочинець, 2021: 69). Автор мемуарів, а відтак і сам М. Дочинець, художньо переосмислюючи реальні факти про життєвий шлях ученого, його праці та ідейні переконання, прагне представити образ непересічної особистості, взірця для кожного, хто перебуває у пошуку істини, прагне відкрити закони буття. Акцентуємо, що це традиційна концепція героя-мудреця для творчого доробку прозаїка (згадаємо Вічника/Світована, Криничара, Горянина, Мафтея).

Традиційно для художньої манери письменника, в романі «Діти папороті» активно використовується прийом документальності зображуваного, позаяк окрім постаті відомого вченого, у тексті твору художньо моделюється образ Тиша, учня Вернадського, на реальності існування якого наголошує М. Дочинець (Див.: Шокіна, 2019). Використання письменником реальних фактів, художнього домислу і вимислу створює біографічну основу твору, що уможливує визначення жанру «Дітей папороті», як і інших романів автора, як модерний «житійний роман» (Величко, 2018; Скорина, 2013).

Важливого значення для ідейно-тематичного рівня твору набуває активне залучення переказів, легенд, приповідок, які розповідають Павлові баба Литвачка, Федорцьо, Терешка. Вони допомагають героєві віднайти генетичний зв'язок із рідною землею, наштотвхують на роздуми над вічними питаннями та актуальними проблемами сьогодення. Особливе враження на Павла справили казанки пастушки Терешки: «Слова стікають ялиновими гривами в траву, купаються в росі і прямими випарами піднімаються вгору, вінчаючи білий недільний день» (Дочинець, 2021: 57). Наприклад, її приповідки про сорочку і неділю, спонукають головного героя вдягнути знайдену у скрині Тиша домоткану сорочку з блакитною вишивкою на комірці.

Роман «Діти папороті» має ознаки роману в новелах, позаяк фрагменти тексту поєднані ланцюговим логічно-причиновим зв'язком, кожна становить окремий розділ із власною назвою (наприклад «Біла неділя», «Збирачі диких черешень», «Жінка бальзаківського віку», «Любов дня, любов ночі» та ін.) та мікротему, і часто закінчується своєрідним підсумком-роздумом героя: «Тримай косу і меч нагостреними, казав Галактіон. Як далеко античність, але хіба це не про мене, нинішнього. Хіба не труд виповнює і мій день – намісто моїх діянь і дум. Проводжаю останній скрик невидимого птаха. Відпускаю у безвість непрохані

думки. На добраніч, Галактіоне» (Дочинець, 2021: 38), або: «Якщо Бог створював цей світ уранці, то ввечері Він ним замилувався» (Дочинець, 2021: 129). Архітектоніка твору сприяє художньому осмисленню головної проблеми роману – подолання психологічної травмованості героя.

Жанрова своєрідність та ідейно-тематичний зріз роману «Діти папороті» зумовлює домінування *я-нарації*. У творі представлений гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації, який виконує функцію головного героя. Павло-Бальзак позиціонується як центр дієгезису, адже оповідає історію свого життя з акцентуацією на тих ситуаціях і подіях, які сприяють подоланню психологічної травмованості та актуалізують шлях осягнення *себе-минулого* й *себе-теперішнього*: «Розбудив мене дивний дзвін. Я прислухався – жодного звуку. Це дзвеніла тиша. Яка ж вона тут лунка! [...] Сонячні промені пробивалися крізь гілки і фіранку і простелили на темній підлозі парчеву доріжку. Я скинув берці і босий обережно ступив на неї. Досі зранку я завжди взувався, а тут навпаки. Це було щось нове. “Мені нікуди не треба поспішати”, – сказав я собі і ще раз повторив» (Дочинець, 2021: 19-20). У романі представлена внутрішня фіксована фокалізація, адже історія головного героя подається лише з його точки зору. В. Шмід, зауважує, що така наративна стратегія може бути визначена як автобіографічний нарратив, що «передбачає велику часову дистанцію між “я”, про яке оповідається, і “я”, що оповідає, представленими як пов’язані психофізичною ідентичністю» (Шмід, 2003: 93) (*переклад наш.* – О. І.). Для осмислення специфіки наративу роману важливого значення набувають хронотопні особливості твору. Варто також зазначити, що численні згадки про перебування на війні створюють автобіографічний нарратив у ретроспективному ключі. Так, оповідь вибудовується завдяки комбінуванням подій, які відбуваються у момент ведення оповіді/розповіді та хронологічно віддалених подій.

У романі М. Дочинця хронотоп «має суттєве жанрове значення. Можна просто сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом... [...] Хронотоп як формально-змістова категорія визначає (суттєво) і образ людини у літературі; цей образ завжди суттєво хронотопічний» (Бахтін, 1986: 122). З огляду на полісинтетичну жанрову природу роману «Діти папороті» (поєднання ознак роману-діаріушу, житійного роману, роману в новелах) фабульно-сюжетний час твору вибудовується завдяки 1) хронологічно-лінійній оповіді про життя і діяльність героя після повернення з війни (соціально-історичний час, що є тлом для розкриття внутрішнього світу героя та контекстом, який допомагає інтерпретувати мотивацію його поведінки); 2) ретроспективному викладу матеріалу (спогади героя про участь у бойових діях, що перемежуються з розповіддю про життєвий шлях Тиша та його спогадами про Вернадського). Використане письменником чергування часових пластів вибудовує спільний для роду головного героя хронотопічний континуум.

Для моделювання художньої дійсності роману «Діти папороті» вирішального значення набуває простір, що відповідно до ідейно-тематичного наповнення твору маркується як *Свій/Чужий*. Н. Копистянська слушно зауважує, що дихотомію «свій» і «чужий» відносно літературознавчої категорії хронотопу слід розглядати не в значенні приналежності людині, а як «відповідність її духовним чи матеріальним потребам» (Копистянська, 2012: 127). У творі М. Дочинця *Свій простір* ототожнюється з поняттям рідної землі, що представлена домом, що належав представнику роду головного героя та найближчим природним оточенням. Перебування в будинку Тиша та читання його щоденникових записів викликає у Павла/Бальзака відчуття духовної близькості зі своїм пращуром. У нотатках він знаходить поради щодо самоактуалізації та духовного самовдосконалення: «Йду до себе. Чорний дрізд супроводить мене останньою піснею. Гарно. В душі – жодної подряпини. «Роби те, що гарно вдається. Роби те, що тішить тебе. Роби те, що ніхто не зробить, крім тебе. Роби те, що робить тебе собою». Новий аркушик з-поміж книг лягає до вже прочитаних... Я за ними рухаю свої дні в Козині. Але чий це слова?

Якогось античного мудрагеля, чи Вернадського, чи самого Тиша? Його тінь незримо живе тут на кожному кроці...» (Дочинець, 2021: 46). Образ дому, окрім локального, набуває й символічного значення комфортного й захищеного місця, яке допомагає героєві віднайти душевний спокій і поступово тамує негативні наслідки психотравми.

У романі «Діти папороті» *Своєму простору*, який «уживлює» героя, протиставляється *Чужий простір* – місця бойових дій, що позначаються словом «там». Використовуючи художній контраст, письменник оприявлює зміни, що сталися у свідомості героя за період перебування на землі предків: «Вертаюся додому. Сутінки йдуть за мною назирці. Тіні в саду піднімаються знизу, з-під кушів, і лізуть деревами в небо до зірок. Вони тут зовсім не такі як деінде. Там (тут і далі курсив автора. – О. І.), у донецькій пустоші, вони колючі. В моєму місті – відчужені. А тут зірки м'які, домашні» (Дочинець, 2021: 98). Прикметно, що саме завдяки прагненню захистити рідну землю від загарбників, герой виявляється здатним адаптуватися до *Чужого простору* і вижити в екстремальних ситуаціях. Хоча взаємодія з «там» стає складним випробуванням для героя, вона загартовує його фізично й психологічно, допомагає ідентифікувати себе як захисника *Свого простору*.

Художньо моделюючи у романі «Діти папороті» образ Павла/Бальзака – письменника, інтелектуала й солдата, М. Дочинець активно послуговується засобами художнього психологізму. Зокрема, акцентування психічних станів персонажів допомагає письменнику художньо відтворити поведінку та самопочуття людини, яка тривалий час перебувала у стресових ситуаціях. «Я вийшов у сад, гілки торкалися волосся, обличчя, губ. Я був знесилений дорогою, оглушений повітрям, що аж дзвеніло в скронях, був розгублений новою явністю. Вже й не пам'ятаю, як відімкнув двері, зайшов до напівтемної кімнати і, не роздягаючись, ліг на застелене сірою повстю ліжко. Солодке марево огорнуло мене до глибини душі, проникло в кожному клітинку, в кожен нерв. І я заснув», – так головний герой описує свій приїзд до будинку дядька, де починається новий етап його життя (Дочинець, 2021: 19). Психологічний портрет доповнює образ людини, що повернулася з війни: «Неголений, коротко стрижений, із поцяткованим крупинками-осколками обличчям прийшляк у несвіжому хебе...» (Дочинець, 2021: 19). Варто зазначити, для творчої манери М. Дочинця характерні стислі портретні характеристики. Перевага надається окремим деталям зовнішності персонажів, наприклад, очам чи зачісці.

Особливе значення для розкриття внутрішнього світу головного героя мають роздуми, монологи-спогади та монологи-сповіді. Пригадуючи своє перебування на війні, Павло зосереджує увагу на змінах у свідомості, що відбулися завдяки приїзду у маєток дядька: «Я знову полюбив ранки. Там вони важкі від невиспаності й тривоги – надходять перші зведення про втрати за ніч. Там вони продовження ночі, що майже не відрізняється від дня, а тут – початок нового неповторного дня» (Дочинець, 2021: 113). У романі неодноразово наголошується, що віднайдення персонажем душевного спокою відбувається завдяки спілкуванню з жителями села Козино й, головне, завдяки активній взаємодії з довкіллям. Вражений красою природи Закарпаття, герой починає у своїх думках антропоморфізувати її елементи: «Птахи якраз затягли свою вечірню месу, коли я докосив у Литвачки. Легкий у м'язах, у кістках і думках. І вийшов на гору, аби благословити день, що поволі згасав. Такий довгий і такий короткий день, бо я не встигаю напитися з його теплої хмільної чаші. [...] Земля дихала. [...] Засвічувалися очка зірок. Вони все бачили» (Дочинець, 2021: 113). Читаючи представлені у записах дядька погляди Вернадського на закони світобудови та думки самого Тиша, герой знаходить порівняння людини із об'єктами рослинного і тваринного світу, явищами природи тощо, що наштовхує його на екзистенційні роздуми. Павло поступово вчиться бачити більше, ніж інші люди, починає осягати

гармонію, що панує у Всесвіті, духовно оновлюється і відчуває себе частиною живої природи.

У романі «Діти папороті» М. Дочинець продовжує художньо освоювати ідею осмислення людини як найбільшої цінності та обґрунтовує думку про її безмежний потенціал на шляху самовдосконалення. Посилена увага до внутрішнього світу героїв, відстоювання необхідності національного самовизначення, свободи вибору, самоактуалізації тощо визначають гуманістичний та героїчний пафос твору (Гром'як, 2006: 171–172; Іщенко, 2019; Ковалів, 2007: 194; Кодак, 2010: 21–37). Художньо моделюючи образ людини, яка повернулася з війни, прозаїк наголошує на тому, що герой не втратив віру у високі моральні та національні ідеали. Він здатен кохати, вміє віднайти в собі духовні сили для боротьби з наслідками психологічної травмованості. У нього не зникло вміння радіти простим буденним речам, природному оточенню, зустрічам із людьми.

Домінантна для творчого доробку М. Дочинця ідея «сродної праці» Г. Сковороди (Корпанюк, 2011) знайшла своє продовження і переосмислення в романі «Діти папороті». Автор осмислює мотивацію людини, яка свідомо йде на війну. В образі Павла/Бальзака письменник художньо моделює героя-сучасника, який своїм життєвим призначенням обирає захист рідної землі: «Коли вмирати вже до тебе, і при тобі, і ти знаєш, чому і за що, то вмирати не так страшно. І це вже для тебе не просто війна, це служіння, найголовніша робота задля виживання твоєї душі і душі твого народу... Бо якщо розібратися, це більше, ніж війна – протистояння. Протистояння двох епох, ментальностей, протиборство нашого духу, родової честі та людської гідності з одвічною імперською агресією. Ось за що там умирають. І за землю, яку сплюндрували і хочуть зробити черговим плацдармом для нових воєн» (Дочинець, 2021: 273). Як бачимо, у новому романі М. Дочинець ускладнює конфлікт «людина-система», що особливо помітно у порівнянні образу письменника і солдата Павла з філософом і цілителем Андрієм Вороном із роману «Вічник» (народний мудрець протидієв антигуманній політиці радянської влади на духовному рівні, зберігаючи людську гідність, вірність морально-етичним принципам та народним традиціям у таборах Сибіру).

Висновки

Роман «Діти папороті» М. Дочинця прикметний актуальною й неперебутою проблематикою, концепцією героя-інтелектуала, полісинтетичною жанровою парадигмою, наративними та хронотопними особливостями, психологічним наповненням, гуманістичним та героїчним пафосом. Дослідження поетологічних особливостей допомогло з'ясувати, що новий роман прозаїка розвиває актуалізований у романах «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован», «Мафтей» корпус проблем (наприклад, пошук людиною свого призначення, осмислення сутності буття, необхідність дотримання родинних і народних традицій, тощо), удосконалює образ героя-мудреця та ускладнює конфлікт «людина-система».

Для роману «Діти папороті» характерний жанровий синкретизм, який є визначальною ознакою індивідуального стилю М. Дочинця. Авторська концепція непересічного героя, сильного духом і наділеного здатністю до самоаналізу надає твору ознак життєвого роману (художньо змодельований життєпис непересічної особистості), роману-діаріюшу (нарація від першої особи, спогади представлені у формі щоденникових записів без датування, з акцентуацією на подіях, що впливають на поведінку й мотивацію героя, оповідь зосереджується на осмисленні головним героєм змін, що сталися у свідомості після повернення з війни тощо), роману в новелах (оповідь вибудовується завдяки об'єднанню окремих мікротем відповідно до загальної тематики і проблематики).

Наратив роману «Діти папороті» (домінування *я-нарації*) вибудовується завдяки хронологічно-лінійній оповіді про життя і діяльність героя (реальний час) під

час перебування у родовому домі та ретроспективної, що подає інформацію про перебування героя на війні. Традиційно для творчої манери письменника, художній світ твору з огляду на ідейно-тематичний рівень поділяється відповідно до дихотомії Свій/Чужий простір.

Моделюючи образ сучасного героя-інтелектуала, героя-солдата, М. Дочинець активно послуговується засобами художнього психологізму. Особливо важливими для розкриття внутрішнього світу головного героя стали роздуми, монологи-спогади та монологи-сповіді, що допомагають простежити шлях віднайдення душевного спокою, інтерпретувати поведінку й мотивацію.

У романі «Діти папороті» провідними засобами реалізації художнього пафосу визначаємо концепцію героя (виразник ідейно-естетичних позицій прозаїка) та категорію конфлікту («людина-система»), що допомагає найповніше репрезентувати мотивацію поведінки Павла, його прагнення бути захисником рідної землі.

Перспективу подальших досліджень роману «Діти папороті» М. Дочинця вбачаємо в аналізі інтертекстуальних конструктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бахтін, 1986 – *Бахтин М.* Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Москва : Художественная литература, 1986. 543 с.
- Бовсунівська, 2010 – *Бовсунівська Т.* Когнітивна жанрологія та поетика: монографія. Київ : Вид.-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 180 с.
- Величко, 2018 – *Величко С.* Поняття про «параболічний роман» як літературознавча проблема. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2018. № 1. С. 27-32.
- Дочинець, 2020 – *Дочинець М.* Діти папороті: роман. Мукачево : «Карпатська вежа», 2020. 328 с.
- Ігнат'єва, 2018 – *Ігнат'єва С.* Діаріуш як жанр щоденникового дискурсу. *Studia ukrainica roznaniensia*. 2018. Vol. VI. С. 37–43.
- Іщенко, 2019 – *Іщенко О.* Антитоталітарний та антимілітарний компоненти гуманістичного пафосу романів Мирослава Дочинця. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури : міжнародна науково-практична конференція* Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. С. 10–13.
- Іщенко, 2020 – *Іщенко О.* Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Київ, 2020. 238 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/Doctor_filosofii/Diser/Ishenko_1604.pdf.
- Клочек, 1990 – *Клочек Г.* Поетика і психологія. Київ : Знання УРСР, 1990. 48 с.
- Клочек, 1992 – *Клочек Г.* Так що ж таке поетика? *Поетика*. Відп. ред. В. С. Брюховецький. Київ : Наукова думка, 1992. С. 5–15.
- Кодак, 2012 – *Кодак М.* Поетика Олеся Гончара-романіста: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. 272 с.
- Кодак, 2010 – *Кодак М.* Поетика як система: літ.-крит. нарис. 2-ге вид., доповнене. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 176 с.
- Кодак, 1980 – *Кодак М.* Психологізм соціальної прози. Київ : Наукова думка, 1980. 161 с.
- Копистянська, 2012 – *Копистянська Н.* Час і простір у мистецтві слова: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 344 с.
- Корпанюк, 2011 – *Корпанюк М.* Суголосність творчості Григорія Сковороди та Григорія Винського. *Переяславські Сковородинівські студії*. 2011. С. 25–33.
- Ткаченко, 2000 – *Ткаченко А.* Між Хаосом і Космосом, або у передчутті неоструктуралізму. *Слово і час*. 2000. № 2. С.11–15.

- Ткаченко, 2000 – *Ткаченко А.* Поетика: на спіралі свої? *Поетика*. Відп. ред. В. С. Брюховецький. Київ : Наукова думка, 1992. С. 21–41.
- Літературознавча енциклопедія, 2007 – Літературознавча енциклопедія У 2-х т. Т. 2. / автор-укладач Ю. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
- Літературознавчий словник-довідник, 2006 – Літературознавчий словник-довідник / ред. кол.: Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. 2-ге вид., доп., випр. Київ : Академія, 2006. 752 с.
- Скорина, 2013 – *Скорина Л.* «На своєму березі...»: необов'язкові міркування про книгу Мирослава Дочинця «Горянин». URL: <http://www.miroslav-dochinets.com/рецензії/87.html>.
- Шмид, 2003 – *Шмид В.* Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
- Шокіна, 2019 – *Шокіна К.* Мирослав Дочинець: «Дитина, яка має народитися, – народиться. У творчості так само... Вона – процес, а не конвеєр» URL: <https://webcache.googleusercontent.com>.

REFERENCES

- Bakhtin, 1986 – *Bakhtin M.* (1986). *Formy vremeni s hronotopa v romane/ Ocherki po istoricheskoy poetike*. М.: Hudozestvennaya literatura, 1986. 543 s. [in Russian].
- Bovsunivska, 2010 – *Bovsunivska T.* (2010). *Kognityvna zanrologija ta poetyka: monografija/ K.: Vydavnycho-poligrafichnyj tsentr “Kyjivs'kyj universytet”*, 2010. 180 s. [in Ukrainian].
- Velychko, 2018 – *Velychko S.* (2018). Poniattia pro “parabolichnyj roman” jak literaturoznavcha problema. *Naukovyj visnyk MNU V. O. Suchomlyns'kogo. Filologichni nauky (literaturoznavstvo)*. 2018. № 1. S. 27-32. [in Ukrainian].
- Dochynets' M., 2020 – *Dochynets' M.* (2020). Dity paporoti: roman. Mukachevo: “Karpats'ka veza”, 2020. 328 s. [in Ukrainian].
- Ignat'jeva, 2018 – *Ignat'jeva S.* (2018). Diariush jak zavr shchodennykovogo dyskursu. *Studia ukrainica poznaniensia*. 2018. Vol. VI. C. 37-43 [in Ukrainian].
- Ishchenko, 2019 – *Ishchenko O.* (2019). Antytotallytarnyj ta antymilitarytarnyj komponenty gumanistychnogo pafosu romaniv Myroslava Dochyntsia. *Aktual'ni pytannia ta problemy rozvytku suchasnoji movy ta literatury: miznarodna naukovopraktychna konferentsia (Odesa, 16–17 serpnia 2019 r.)*. Odesa: Pivdenoukrajins'ka organizatsia “Tsentr filologichnyh doslidzen'”, 2019. pp. 10–13. [in Ukrainian].
- Ishchenko, 2020 – *Ishchenko O.* (2020). Prosa Myroslava Dochyntsia: problematyka i poetyka: dys. doktora filosofiji sa spetsialnistju 035 Filologia. K., 2020. 238 s. Available at: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/Doctor_filosofii/Diser/Ishenko_1604.pdf. [in Ukrainian].
- Klochek, 1990 – *Klochek G.* (1990). *Poetyka i psykhologia*. K.: Snannija URSSR, 1990. 48 s. [in Ukrainian].
- Klochek, 1992 – *Klochek G.* (1992). Tak shcho z take poetyka? *Poetyka*. Vdp. red. V. S. Brjuchovets'ky. K.: Naukova dumka, 1992. S. 5-15. [in Ukrainian].
- Kodak, 2012 – *Kodak M.* (2012). *Poetyka Okesia Gonchara-romanista: monografija*. Luts'k: PVD “Tverdynia”, 2012. 272 s. [in Ukrainian].
- Kodak, 2010 – *Kodak M.* (2010). *Poetyka jak systema: lit.-kryt. narys. 2-ge vyd., dopovnene*. Luts'k: PVD “Tverdynia”, 2010. 176 s. [in Ukrainian].
- Kodak, 1980 – *Kodak M.* (1980). *Psychologism sotsial'noji prosy*. K.: Naukova dumka, 1980. 161 s. [in Ukrainian].
- Kopystians'ka, 2012 – *Kopystians'ka N.* Chas i prostir u mystetstvi slova: monografija. L'viv: PAIS, 2012. 344 s. [in Ukrainian].
- Korpanjuk, 2011 – *Korpanjuk M.* (2011). Sugolostnist' tvorchosti Grygorija Skovorody ta Grygorija Vyns'kogo. *Perejaslavs'ki Skovorodyns'ki studiji*. 2011. pp. 25–33. [in Ukrainian].

- Literaturosnavcha entsyklopedia, 2007 – Literaturosnavcha entsyklopedia U 2-h t. T. 2. / avtor-ukladach Yu. Kovaliv. K.: “Akademija”, 2007. 624 s. [in Ukrainian]
- Literaturosnavchij slovnyk-dovidnyk, 2006 – Literaturosnavchij slovnyk-dovidnyk / red. kol.: R. Grom’jaka, Yu. Kovaliva, V. Teremka. 2-ge vyd., dop., vypr. K.: “Akademija”, 2006. 752 s. [in Ukrainian].
- Tkachenko, 2000 – *Tkachenko A.* Miz Haosom i Kosmosom, abo u peredchutti neostructuralismu. *Slovo i chas.* 2000. № 2. pp.11–15. [in Ukrainian].
- Tkachenko, 2000 – *Tkachenko A.* (2000). Poetyka: na spirali svoji? *Poetyka.* Vdp. red. V. S. Brjuhovets’ky. K.: Naukova dumka, 1992. pp. 21–41. [in Ukrainian].
- Skoryna, 2013 – *Skoryna L.* “Na svojemu beresi...”: neobov’jaskovi mirkuvannia pro knygu Myroslava Dochyntsia “Gorianyn”. [Elektronnyj resurs] Rezym dostupu // <http://www.miroslav-dochinets.com/рецензії/87.html>. [in Ukrainian].
- Schmid, 2003 – *Schmid B.* (2003). Narratologia. M.: Jasyki slavjanskoj kultury, 2003. 312 s. [in Russian].
- Shokina, 2019 – *Shokina K.* (2019). Myroslav Dochynets’: “Dytyna, jaka maje narodytysia, – narodyt’sia. U tvarchosti tac samo... Vona – protses, a ne konvejer» [Elektronnyj resurs] Rezym dostupu // <https://webcache.googleusercontent.com>. [in Ukrainian].

Received: 10 March, 2022